

ETHIEK 2004-2005
(C. Baumgartner)

EINDPAPER

Rawls' politiek liberalisme
"Het religieus argument in de politiek"

Universiteit van Utrecht
B.J. van Luijk
0327859
04-07-2005

Intro

Deze eindpaper beoogt de stof die tijdens de colleges Ethiek behandeld is te gebruiken bij het analyseren van Rawls' opvattingen rond een thema. Dit thema is het volgende:

Het religieuze argument in de politiek.

Dit thema zal behandeld worden in een aantal onderdelen.

Ten eerste zal gekeken worden welke criteria Rawls en Dombrowski geven voor de argumenten die gebruikt mogen worden in de politiek.

Dan zal de definitie van een religieus argument gegeven moeten worden.

Wanneer is nu het gebruik van dit argument beperkt is en wanneer mag zij wel gebruikt worden? Wat betekent de beperking van het gebruik van het religieus argument voor dit religieus argument en voorstanders van haar gebruik? Wat zijn de redenen om een religieus argument wel toe te moeten laten?

Dan wil ik nog kort kritiek geven, een aantal oplossingen bekijken en overgebleven vragen vermelden.

Rawls' beperkingen

De beperkingen die Rawls oplegt aan de argumenten die in de politiek gebruikt mogen worden, hebben veel stof doen opwaaien. Er zijn verschillende artikelen geschreven en in antwoord en weerwoord op die artikelen nog meer. Het is duidelijk dat het gaat om iets dat veel mensen aanspreekt en beïnvloedt.

Om eerste een duidelijk beeld te krijgen wat nu precies die beperkingen zijn die Rawls stelt en om te zien waar hij precies over spreekt, wil ik eerst zijn uitspraken hierover analyseren.

Ten eerste spreekt Rawls over het criterium van de "reasonableness". Sommige critici van Rawls noemen zijn "justice of fairness" ook wel de "justice of reasonableness" vanwege de nadruk op en de herhaling van het begrip "reasonable".

Dit begrip kent een drietal facetten bij Rawls¹:

- logisch correct (logically correct)
- open voor rationeel onderzoek (open to rational appraisal)
- door anderen te ondersteunen (evidentially supportable)

Dit criterium draait vooral om het volgende principe²: De argumenten die iemand gebruikt moeten voor anderen te begrijpen zijn. Ze moeten in principe uitlegbaar zijn aan iedereen in de staat. De rechtvaardigheid moet door iedereen gecontroleerd kunnen worden³. Argumenten mogen volgens Rawls enkel gebruik maken van: "*The shared methods of, and the public knowledge available to, common sense, and the procedures and conclusions of science when these are not controversial.*"

Er is nog een tweede criterium dat Rawls vereist, maar meer impliciet⁴. Dit is het criterium dat uit het argument dat iemand gebruikt duidelijk moet blijken dat iemand geëngageerd is aan de constitutionele democratie. Argumenten die tegen de

¹ Dombrowski, D.A. (2001). *Rawls and Religion: The Case for Political Liberalism*. Albany: State University of New York Press, p.108.

² Weithman, P.J. (1994). Rawlsian Liberalism and the Privatization of Religion: Three Theological Objections Considered. *Journal of Religious Ethics*, 22, p.19.

³ DePaul, M. (1998). "Liberal Exclusions and Foundationalism." *Ethical Theory and Moral Practice* 1: p. 105.

⁴ Weithman, P.J. (1994). Rawlsian Liberalism and the Privatization of Religion: Three Theological Objections Considered. *Journal of Religious Ethics*, 22, p.14.

constitutionele democratie in gaan of haar niet ondersteunen, zijn volgens Rawls niet gewenst in de "public reason".

Een derde criterium dat soms gebruikt wordt is dat argumenten niet "divisive" mogen zijn. Dit houdt in dat argumenten niet tot onenigheid of vijandigheid mogen leiden.

Daarnaast kent Rawls voor religieuze argumenten nog een vierde criterium. Dit is het "proviso"⁵, hiermee wordt bedoeld dat een religieus argument in de "public reason" best gebruikt mag worden, maar dan altijd ondersteund moeten worden met de juiste politieke redenen⁶.

Religieus argument

Om tot goede conclusies te kunnen komen is het verstandig nu eerst het religieuze argument te definiëren. Dit is welhaast het lastigste, omdat Rawls en Dombrowski beide niet direct hierop ingaan. Een definitie van het religieus argument is niet te vinden. Dit noodzaakt mij om hier op basis van hun ideeën zelf een definitie te distilleren.

Ten eerste is in Rawls werk de notie van comprehensive doctrines opgenomen. Deze comprehensive doctrine kan filosofisch, seculier of religieus zijn. Dombrowski geeft de volgende definitie, een comprehensive doctrine is iets: "...that would provide a synoptic worldview to deal with all of life's problems."⁷ Of Rawls⁸ "organizes and characterises recognized values so that they are compatible with one another and express an intelligible view of the world". Het gaat dus om een wereldbeeld dat het mogelijk maakt om alle levensproblemen aan te kunnen.

Ten tweede zegt Rawls dat een comprehensive doctrine moet bevatten: "...conceptions of what is of value in human life, and ideals of personal character, as well as ideals of friendship and of familial and associational relationships, and much else that is to inform our conduct, and in the limit to our life as a whole. A conception is fully comprehensive if it covers all recognized values and virtues within one rather precisely articulated system; whereas a conception is only partially comprehensive when it comprises a number of, but by no means all, nonpolitical values and virtues and is rather loosely articulated."⁹

Het valt op dat in dit citaat een sleutelrol voor het persoonlijke is weggelegd. Hier draaien de verschillende aspecten om.

Daarnaast is er sprake van een (redelijk) uitgewerkt systeem van waarden en deugden. Rawls maakt hierin een duidelijk onderscheid tussen volledige, de zogenaamde comprehensive doctrines, en gedeeltelijke comprehensive doctrines.

Onder comprehensive doctrines vallen dus ook morele doctrines zoals het utilisme, filosofische systemen zoals Kantianisme, Platonisme, en stoïcisme, maar ook religieuze doctrines zoals Augustianisme, Thomisme, Orthodox Jodendom.

Ten derde benadrukt Rawls dat een comprehensive doctrine bijna altijd een politieke conceptie van rechtvaardigheid heeft, maar dat deze politieke conceptie van

⁵ Dombrowski, D.A. (2001). *Rawls and Religion: The Case for Political Liberalism*. Albany: State University of New York Press, p.108.

⁶ Reidy, D. A. (2000). "Rawls's Wide View of Public Reason: Not Wide Enough." *Res Publica* 6: p. 51.

⁷ Dombrowski, D.A. (2001). *Rawls and Religion: The Case for Political Liberalism*. Albany: State University of New York Press, p.3

⁸ Rawls, J.(1996). *Political Liberalism*. Columbia University Press, p.59.

⁹ Ibidem, p.13.

rechtvaardigheid andersom (bij voorkeur) geen comprehensive doctrine is. Een politieke conceptie zal niet ingaan op alle vragen/antwoorden die de comprehensive doctrines bevatten/beantwoorden. Een comprehensive doctrine zal dus terreinen bevatten die niet in een politieke conceptie te vinden zijn, dus ook niet in de politiek. Hierin is het verschil tussen het "concept of the good" en "concept of the right" gevat.

Als vierde zullen we nu een onderscheid moeten maken tussen een argument dat gebaseerd is op een religieuze of een niet-religieuze comprehensive doctrine. Hier is in dit paper te weinig ruimte om over dit verschil uit te wijden, dus wil ik stellen dat het verschil zich bevindt in de aanwezigheid van een transcendente entiteit. Veel definities van religie hebben deze verbinding in zich. De religieuze comprehensive doctrines gaan uit van een zeer specifieke "concept of the good", namelijk dat deze voortkomt/bestaat uit een transcendente entiteit.

Het religieuze argument is dus een argument dat voortkomt uit een uitgewerkt persoonlijk wereldbeeld en gerelateerd is aan een transcendente entiteit.

Religieus argument en Rawls' beperkingen

Wanneer nu de beperking die Rawls stelt vergeleken worden met de definitie van het religieuze argument, lijken een aantal beperkingen de grootste problemen op te leveren. Deze beperkingen wil ik hier nu uitgebreider toelichten.

De eerste beperking van "reasonableness" heeft wellicht de meeste stof doen opwaaien en is ook het moeilijkst te analyseren. De term "reasonable" die Rawls gebruikt is niet eenduidig uit te leggen¹⁰.

- Alle drie de aspecten van reasonableness kunnen bij het religieuze argument voor problemen zorgen. Logisch correct zijn niet alle religieuze doctrines, ieder mens heft bepaalde inconsistente ideeën in zijn comprehensive doctrine, zo ook de religieus¹¹. De openheid voor rationeel onderzoek is ook niet bij elke religieuze doctrine in dezelfde mate aanwezig. Niet ieder mens wil op een rationele wijze nadenken over de vragen van het leven, veelal speelt gevoel hierbij een belangrijke rol. Een religieus argument is ook niet altijd door anderen te ondersteunen. Het stellen van deze criteria zal leiden tot beperkingen voor de argumenten van iedereen.

- De drie eerder genoemde aspecten onder "reasonableness" komen we iets anders nog een andere keer tegen. Een religieus argument kan ook niet reasonable zijn als het gebaseerd is op een unreasonable comprehensive doctrine. Hiervoor is het goed te kijken naar wat Rawls over reasonable comprehensive doctrines schrijft¹². Deze doctrine heeft drie aspecten:

1. het is een uitoefening van de theoretische rede (theoretical reason)
2. het is een uitoefening van de praktische rede (practical reason)
3. het is veranderbaar, maar gebaseerd op een zichtbare traditie (malleable & discernable tradition)

Het gaat kort gezegd om een verstandelijk (intelligible) uitgewerkt systeem/wereldbeeld, dat vertaald wordt naar de praktijk en doorwrocht is in een traditie. De meeste religieuze comprehensive doctrines zullen zich uitstekend bij aspect twee en drie kunnen aansluiten. Het eerste aspect vraagt wellicht wat meer. Het "intelligible" dat Rawls hier gebruikt is lastig uit te leggen. Een religieuze doctrine is

¹⁰ DePaul, M. (1998). "Liberal Exclusions and Foundationalism." *Ethical Theory and Moral Practice 1*: p. 112.

¹¹ Ibidem, p. 107.

¹² Rawls, J. (1996). *Political Liberalism*. Columbia University Press, p.59.

wat betreft een transcendente entiteit echter niet altijd zo intelligible, zij kan dit simpelweg niet.

De tweede beperking kan voor problemen zorgen als een religieuze comprehensive doctrine juist verzet in zich bevat tegen een constitutionele democratie¹³. Zo zijn er mensen met een comprehensive doctrines die een theocratie willen.

Het derde criterium vraagt vooral veel van de manier waarop een argument gebracht wordt. Met welke woorden en met welke timing een argument gebruikt wordt. De verschillen tussen (religieuze) comprehensive doctrines bevatten namelijk veel potentie tot vijandigheid en onenigheid.

Het vierde criterium lijkt voor problemen te zorgen wanneer de religieuze argumenten de enige argumenten zijn die een religieus heeft.

Er is een conflict tussen de religieuze comprehensive doctrine die een wereldbeeld bevat voor heel het leven en de politieke conceptie van rechtvaardigheid die slechts een concept bevat voor de public reason. In deze public reason is door Rawls beperkingen niet altijd plek voor de (religieuze) comprehensive doctrine.

Kritiek en oplossingen

Wat vooraleerst vermeldt dient te worden is dat Rawls in zijn werk een aantal voorwaarden stelt waaraan een staat eerst moet voldoen wil de public reason op een goede wijze werken. De toepassing van de principes en argumenten die Rawls gebruikt is hiermee aan bijzondere banden gelegd. Een drietal aspecten zijn daarvoor mijns inziens van belang: in veel samenlevingen bestaat niet een contract(sdenken), waaraan burgers zich gebonden voelen. Het contract dat Rawls voorstaat zal, wil het goed werken, voor alle betrokkenen duidelijk moeten zijn. Daarnaast dient het aanvaardbaar te zijn. Dit brengt mij tot het tweede punt: Voordat het politiek liberalisme kan werken moet men de original position overdacht hebben en tot een overlapping consensus zijn gekomen¹⁴. Deze overlapping consensus is bijzonder belangrijk: hierin moet men namelijk de eigen comprehensive doctrine in terug vinden. De constitutionele democratie van Rawls moet door alle comprehensive doctrines daadwerkelijk gesteund worden, wil men met het principe verder komen. Het derde punt is iets wat Rawls al aanhaalt: de staat moet enigszins "well ordered" zijn. Maar wanneer is dit het geval en is het wel mogelijk of realistisch om zo'n punt te bepalen? Is er een tegenstelling tussen de "overlapping consensus" en de onenigheden die mensen hebben in de public reason?¹⁵ Hierbij is te vermelden dat ook de wetenschap en de publieke kennis steeds weer veranderen, hoe is daar steeds een geldend criterium uit te distilleren?¹⁶ Veelal wordt gesteld dat er (nu nog) genoeg moet worden genomen met een bredere public reason.¹⁷

Rawls laat zelf ook een bepaalde speling, hij is geen exclusivist. Ten eerste vermeldt hij dat in niet alle gevallen de criteria even sterk gesteld hoeven worden. In marginale onderwerpen is er meer vrijheid voor religieuze argumenten¹⁸. Hier is ook een (glijdend)

¹³ Meer hierover: Weithman, P.J. (1994). Rawlsian Liberalism and the Privatization of Religion: Three Theological Objections Considered. *Journal of Religious Ethics*, 22, p.24-26.

¹⁴ D. Hollenbach, "Public Reason/Private Religion? A Response to Paul J. Weithman", *Journal of Religious Ethics*, 22, p.46.

¹⁵ Ibidem, p.40.

¹⁶ DePaul, M. (1998). "Liberal Exclusions and Foundationalism." *Ethical Theory and Moral Practice* 1: p. 109.

¹⁷ Reidy, D. A. (2000). "Rawls's Wide View of Public Reason: Not Wide Enough." *Res Publica* 6: p. 52ff.

¹⁸ DePaul, M. (1998). "Liberal Exclusions and Foundationalism." *Ethical Theory and Moral Practice* 1: p. 111.

onderscheid te maken tussen public en non-public¹⁹. Dit kan ook verklaard worden vanuit de original position: wanneer steeds meer wordt ingezoomd, komen steeds specifiekere zaken in de staat naar voren. De "veil of ignorance" wordt steeds dunner, waardoor iemand steeds meer van zichzelf weet; zo ook de (religieuze) comprehensive doctrine. Ten tweede stelt hij dat religieuze argumenten soms een voortrekkersrol kunnen hebben²⁰. Als een staat nog niet geheel "well ordered" is, kan door het gebruiken van een religieus argument de staat tot een hoger niveau van gelijkheid en rechtvaardigheid gebracht worden. Dit lijkt wat anders dan wat Carter²¹ beweert: het trivialisieren van religieuze argumenten.

Vragen

Er blijven genoeg vragen over na deze analyse. In hoeverre is het beroep van politicus, met als taak het vertegenwoordigen van het volk, nog uitvoerbaar? De vertegenwoordiger van een religieuze bevolkingsgroep kan er niet onderuit om wel religieuze argumenten te gebruiken, al is het enkel maar voor het behouden van zetels. Maar belangrijker nog, als politicus is hij het verplicht om de stem van die bevolkingsgroep te laten horen. Er is een duidelijk onderscheid te zien tussen het publiek van de politicus; het volk of andere politici²². En dan is er wellicht nog een derde (sub)groep: politici staan onder voortdurende professionele observatie van experts op allerlei terrein²³.

En dan is er nog het epistemologische vraagstuk: Hoe zit het met de verbinding tussen reason en truth? Reason bevindt zich vooral op het procedurele/methodologische vlak en houdt voornamelijk de logische correctheid in, maar dit concept kan niet zonder de notie van truth (en daarmee een wereldbeeld of comprehensive doctrine)²⁴.

Als laatste wil ik nog een andere vraag stellen: Als Rawls ideaal dan niet overtuigend is, wat is dan een goede basis voor rechtvaardigheid in een pluralistische samenleving²⁵? Of hoe is Rawls (nog beter) op de huidige situatie aan te laten sluiten?

Literatuur

Zie noten

Ook nog gebruikt:

- Audi, R. (1991). "Religious Commitment and Secular Reason: A Reply to Professor Weithman", *Philosophy & Public Affairs* 20, p. 66-76.
- Carter, S. (1993). "Religions critics. Religion as a moral force", *Current*. p. 15.
- Murphy, A. R. (1997). "The uneasy relationship between social contract theory and religious toleration", *Journal of politics*, 59, p. 368-392.
- Rosenblum N.L. (2003). "Religious Parties, Religious Political Identity, and the Cold Shoulder of Liberal Democratic Thought", *Ethical Theory and Moral Practice*, 6, p.23-53.

¹⁹ Reidy, D. A. (2000). "Rawls's Wide View of Public Reason: Not Wide Enough." *Res Publica* 6: p. 50.

²⁰ D. Hollenbach, "Public Reason/Private Religion? A Response to Paul J. Weithman", *Journal of Religious Ethics*, 22, p.44.

²¹ Carter, S.L. (1993). *The Culture of Disbelief- How American Law and Politics Trivialize Religious Devotion*. New York: Basic Books.

²² DePaul, M. (1998). "Liberal Exclusions and Foundationalism." *Ethical Theory and Moral Practice* 1: p. 118.

²³ Davis, W. (1994). "Translating God-talk: church, state and the practice of civility", *Christian Century*, April 20.

²⁴ DePaul, M. (1998). "Liberal Exclusions and Foundationalism." *Ethical Theory and Moral Practice* 1: p. 117.

²⁵ Reidy, D. A. (2000). "Rawls's Wide View of Public Reason: Not Wide Enough." *Res Publica* 6: p. 72.